ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)
της 13ης Μαρτίου 2007 *

Στην υπόθεση C-432/05,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, που υπέβαλε το Högsta domstolen (Σουηδία) με απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2005, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 5 Δεκεμβρίου 2005, στο πλαίσιο της δίκης

Unibet (London) Ltd,

Unibet (International) Ltd

κατά

Justitiekanslern,

* Γλώσσα διαδικασίας: η σουηδική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους B. Σκουρή, Πρόεδρο, C. W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts (εισηγητή), R. Schintgen, P. Kūris και E. Juhász, προέδρους τμήματος, J. Makarczyk, Γ. Αρέστη, U. Lõhmus, E. Levits, A. Ó Caoimh και L. Bay Larsen, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: E. Sharpston
γραμματέας: J. Swedenborg, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 3ης Οκτωβρίου 2006,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— η Unibet (London) Ltd και η Unibet (International) Ltd, εκπροσωπούμενες από τους H. Bergman και O. Wiklund, advokater,

— η Σουηδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την K. Wistrand,

— η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την A. Hubert, επικουρούμενη από τους S. Verhulst και P. Vlaemminck, advocaten,

— η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον T. Boček,

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους M. Lumma και A. Dittrich,

— η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την Α. Σαμώνη-Ράντου και τον Κ. Μπόσκοβιτς,

— η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον I. M. Braguglia, επικουρούμενο από τον F. Sclafani, avvocato dello Stato,

— η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις H. G. Sevenster και C. ten Dam,

— η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον H. Dossi,

— η Πορτογαλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους L. Fernandes και J. de Oliveira,

— η Φινλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την E. Bygglin,

— η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από την C. White και, στη συνέχεια, από τη Z. Bryanston-Cross, επικουρούμενες από τον T. Ward, barrister,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους E. Traversa και K. Simonsson,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 30ής Νοεμβρίου 2006,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία της αρχής της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των απονεμομένων από το κοινοτικό δίκαιο στους πολίτες δικαιωμάτων.

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ των Unibet (London) Ltd και Unibet (International) Ltd (στο εξής συλλήβδην: Unibet) και του Justitiekanslern σχετικά με την εφαρμογή του σουηδικού νόμου περί λαχείων και τυχηρών παιγνίων (lotterilagen, SFS 1994, αριθ. 1000, στο εξής: νόμος περί λαχείων).

Εθνικό νομικό πλαίσιο

Δικονομικοί κανόνες

3 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι ο έλεγχος της συμφωνίας εθνικών διατάξεων, νομοθετικού ή κανονιστικού χαρακτήρα, με υπέρτερους κανόνες δικαίου διέπεται από το άρθρο 14 του κεφαλαίου 11 του Σουηδικού Συντάγματος (regeringsformen). Δυνάμει του άρθρου αυτού, εάν ένα δικαστήριο κρίνει ότι εθνική διάταξη δεν είναι σύμφωνη προς συνταγματικής φύσεως κανόνα ή άλλον υπέρτερο κανόνα, η διάταξη αυτή δεν πρέπει να εφαρμοστεί. Παρ' όλ' αυτά, εάν η εν λόγω διάταξη προέρχεται από το Σουηδικό Κοινοβούλιο ή τη Σουηδική Κυβέρνηση, πρέπει να παραμείνει ανεφάρμοστη μόνον εφόσον η ασυμβατότητα είναι πρόδηλη. Πάντως, η τελευταία αυτή προϋπόθεση δεν απαιτείται όταν το ζήτημα της συμβατότητας τίθεται σε σχέση με κανόνα κοινοτικού δικαίου.

4 Σύμφωνα με το αιτούν δικαστήριο, το σουηδικό δίκαιο δεν προβλέπει αυτοτελή προσφυγή με αντικείμενο, κατά κύριο λόγο, την αναγνώριση της ασυμβατότητας

πράξεως του κοινοβουλίου ή της κυβερνήσεως με υπέρτερο κανόνα δικαίου, δοθέντος ότι τέτοιος έλεγχος μπορεί να γίνει μόνον παρεμπιπτόντως, στο πλαίσιο διαδικασιών που έχουν κινηθεί ενώπιον πολιτικών ή διοικητικών δικαστηρίων.

5 Δυνάμει του άρθρου 1 του κεφαλαίου 13 του σουηδικού κώδικα πολιτικής δικονομίας (rättegångsbalken, στο εξής: κώδικας πολιτικής δικονομίας), ο οποίος διέπει τις ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων διαδικασίες, είναι δυνατή η άσκηση αγωγής με αίτημα την επιδίκαση αποζημιώσεως. Μια τέτοια αγωγή μπορεί να καταλήξει στην έκδοση εκτελεστής αποφάσεως υποχρεώνουσας τον εναγόμενο στην καταβολή αποζημιώσεως στον ενάγοντα.

6 Σύμφωνα με το άρθρο 2, πρώτο εδάφιο, του ίδιου κεφαλαίου του κώδικα πολιτικής δικονομίας, είναι δυνατή η άσκηση αγωγής με αντικείμενο τη διαπίστωση της υπάρξεως εννόμου σχέσεως μεταξύ εναγομένου και ενάγοντος, όταν η ζημία του δευτέρου προκύπτει από τέτοια σχέση. Σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο του ίδιου άρθρου, εξετάζεται εάν το σχετικό αίτημα έχει σχέση με την ύπαρξη της εν λόγω σχέσεως. Μια τέτοια αγωγή δεν μπορεί να καταλήξει παρά στην έκδοση αναγνωριστικής αποφάσεως διαπιστώνουσας, ενδεχομένως, την ύπαρξη εννόμου σχέσεως μεταξύ των διαδίκων, όπως η υποχρέωση καταβολής αποζημιώσεως στον ενάγοντα.

7 Στην αλληλουχία αυτή, το επιληφθέν δικαστήριο μπορεί να ωθηθεί στο να εξετάσει, παρεμπιπτόντως, τη συμφωνία με υπέρτερο κανόνα δικαίου μιας ισχύουσας νομοθετικής διατάξεως η οποία, ενδεχομένως, δεν μπορεί να εφαρμοστεί.

8 Η λήψη προσωρινών μέτρων στο πλαίσιο διαδικασιών αστικού δικαίου διέπεται από το κεφάλαιο 15 του κώδικα πολιτικής δικονομίας. Το άρθρο 3 του κεφαλαίου αυτού προβλέπει τη δυνατότητα λήψεως προσωρινών μέτρων υπέρ του αιτούντος με σκοπό τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του. Δυνάμει της διατάξεως αυτής, εάν ο αιτών αποδείξει το βάσιμο των αξιώσεών του έναντι τρίτου, είτε αυτές αποτελούν ή είναι δυνατόν να αποτελέσουν το αντικείμενο ένδικης προσφυγής, ο δε τρίτος αυτός είναι δυνατόν να προσβάλει τα δικαιώματα αυτά με πράξη ή παράλειψη, το αρμόδιο δικαστήριο μπορεί να λάβει έναντι του εν λόγω τρίτου μέτρα απαγορευτικού ή επιτακτικού χαρακτήρα, συνοδευόμενα, ενδεχομένως, από χρηματικές κυρώσεις.

9 Το άρθρο 7 του ίδιου κεφαλαίου 15 επιβάλλει στον αιτούντα υπέρ του οποίου έχουν διαταχθεί τα προσωρινά μέτρα, ιδίως κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3 του εν λόγω κεφαλαίου, την άσκηση ενώπιον του αρμοδίου δικαστηρίου ένδικης επί της ουσίας προσφυγής εντός μηνός από τη λήψη αυτών των μέτρων, οπότε, σύμφωνα με το αιτούν δικαστήριο, τα μέτρα αυτά απλώς μπορούν να εξασφαλίσουν την προσωρινή προστασία των δικαιωμάτων που ο αιτών επικαλείται καθώς ο σεβασμός τέτοιων δικαιωμάτων διασφαλίζεται μέχρι την έκδοση της επί της ουσίας αποφάσεως.

Ο νόμος περί λαχείων

10 Δυνάμει του νόμου περί λαχείων, οι ανοιχτές στη συμμετοχή κοινού κληρώσεις λαχείων και, γενικότερα, όλα τα επιτρεπόμενα παίγνια ως προς τα οποία οι δυνατότητες αποκομίσεως κέρδους ερείδονται στην τύχη, όπως τα στοιχήματα, το λόττο, οι λειτουργούσες με κέρμα μηχανές («κουλοχέρηδες») και η ρουλέτα, υπόκεινται σε προηγούμενη διοικητική άδεια χορηγούμενη από τις αρμόδιες, σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο, αρχές.

11 Η απορριπτική μιας αιτήσεως χορηγήσεως αδείας για τη διοργάνωση τέτοιων δραστηριοτήτων απόφαση μπορεί να αμφισβητηθεί ενώπιον των πρωτοβάθμιων

διοικητικών δικαστηρίων ή, αν η εν λόγω απόφαση προέρχεται από την κυβέρνηση, ενώπιον του Regeringsrätten (διοικητικό δικαστήριο δικάζον σε τελευταίο βαθμό). Στην αλληλουχία αυτή, τα εν λόγω δικαστήρια είναι δυνατόν να ωθηθούν στο να εξετάσουν, παρεμπιπτόντως, τη συμφωνία με το κοινοτικό δίκαιο μιας ισχύουσας νομοθετικής διατάξεως η οποία, αναλόγως της περιπτώσεως, πρέπει να μείνει ανεφάρμοστη.

12 Το άρθρο 38 του νόμου περί λαχείων απαγορεύει την, για επαγγελματικούς λόγους ή για οποιονδήποτε άλλον κερδοσκοπικό σκοπό, διαφήμιση της συμμετοχής σε μη επιτρεπόμενη κλήρωση λαχείου, οργανούμενη στη Σουηδία, ή σε κλήρωση λαχείου, οργανούμενη εκτός Σουηδίας.

13 Δυνάμει του άρθρου 52 του εν λόγω νόμου, η απαγόρευση αυτή μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την έκδοση διαταγών των οποίων η παράβαση τιμωρείται από τις αρχές με πρόστιμο. Τα λαμβανόμενα στο πλαίσιο αυτό από τις αρμόδιες αρχές διοικητικά μέτρα είναι δυνατό να προσβληθούν ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, τα οποία μπορούν να διατάξουν την αναστολή της εφαρμογής τους και να ωθηθούν στο να εξετάσουν, παρεμπιπτόντως, τη συμφωνία μιας ισχύουσας νομοθετικής διατάξεως με το κοινοτικό δίκαιο, οπότε είναι δυνατόν μια τέτοια διάταξη να μείνει ανεφάρμοστη.

14 Από την απαγόρευση κατά το άρθρο 38 του νόμου περί λαχείων της διαφήμισης της συμμετοχής σε παίγνια χωρεί παρέκκλιση χορηγούμενη κατόπιν αιτήσεως υποβαλλομένης στην κυβέρνηση ή προς την αρμόδια προς τούτο ορισθείσα αρχή. Η απορριπτική μιας τέτοιας αιτήσεως απόφαση μπορεί να αποτελέσει το αντικείμενο, δυνάμει του σουηδικού νόμου περί δικαστικού ελέγχου ορισμένων διοικητικών αποφάσεων (lagen on rättsprövning av vissa förvaltningsbeslut, SFS 1988, αριθ. 205), προσφυγής ενώπιον του Regeringsrätten, το οποίο μπορεί να ωθηθεί στο να εξετάσει, παρεμπιπτόντως, τη συμφωνία μιας ισχύουσας νομοθετικής διατάξεως με το κοινοτικό δίκαιο, οπότε είναι δυνατόν μια τέτοια διάταξη να μείνει ανεφάρμοστη.

15 Δυνάμει του άρθρου 54 του νόμου περί λαχείων, η διαφήμιση της συμμετοχής σε κλήρωση λαχείου οργανωθείσα στην αλλοδαπή είναι ποινικώς κολάσιμη με πρόστιμο καθώς και με ποινή φυλακίσεως έξι μηνών, εφόσον αυτή η προτροπή αφορά ειδικώς πρόσωπα κατοικούντα στη Σουηδία.

16 Στο πλαίσιο της κινηθείσας από τις αρμόδιες αρχές ποινικής διώξεως, το tingsrätt (πρωτοβάθμιο δικαστήριο) μπορεί να ωθηθεί στο να εξετάσει, παρεμπιπτόντως, τη συμφωνία μιας ισχύουσας εθνικής διατάξεως με το κοινοτικό δίκαιο, οπότε είναι δυνατόν η εν λόγω διάταξη να μείνει ανεφάρμοστη.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

17 Από τη δικογραφία προκύπτει ότι, κατά τον Νοέμβριο του 2003, η Unibet απέκτησε θέσεις για καταχώριση διαφημίσεων σε αρκετά σουηδικά μέσα ενημερώσεως προκειμένου να προωθήσει τις σχετικές με στοιχήματα παροχές υπηρεσιών μέσω Διαδικτύου. Το Σουηδικό Δημόσιο, κατ' εφαρμογήν του νόμου περί λαχείων, έλαβε διάφορα μέτρα, όπως απαγορευτικές αποφάσεις και άσκηση ποινικών διώξεων κατά των μέσων ενημερώσεως που είχαν δεχθεί να παράσχουν στην Unibet θέσεις για καταχώριση διαφημίσεων.

18 Χωρίς η ίδια να έχει αποτελέσει το αντικείμενο είτε διοικητικών μέτρων είτε ποινικών διώξεων, η Unibet άσκησε προσφυγή-αγωγή, την 1η Δεκεμβρίου 2003, κατά του Σουηδικού Δημοσίου ενώπιον του tingsrätt ζητώντας, πρώτον, να

αναγνωριστεί το δικαίωμά της, όπως αυτό απορρέει από το άρθρο 49 ΕΚ, να διαφημίζει στη Σουηδία τις σχετικές με παίγνια και στοιχήματα δραστηριότητές της, χωρίς να εμποδίζεται από την απαγόρευση του άρθρου 38 του νόμου περί λαχείων (στο εξής: αναγνωριστικό αίτημα), δεύτερον, να της επιδικαστεί αποζημίωση για τις ζημίες που υπέστη λόγω αυτής της απαγορεύσεως (στο εξής: αίτημα αποζημιώσεως) και, τρίτον, να κηρυχθεί ανεφάρμοστη ως προς αυτήν η εν λόγω απαγόρευση καθώς και τα σχετικά μ' αυτήν μέτρα και κυρώσεις (στο εξής: πρώτη αίτηση προσωρινών μέτρων).

19 Το αναγνωριστικό αίτημα απορρίφθηκε με απόφαση του tingsrätt της 2ας Ιουλίου 2004. Τούτο έκρινε ότι τα προβληθέντα προς στήριξη του αιτήματος αυτού επιχειρήματα δεν απέρρεαν από την ύπαρξη συγκεκριμένης εννόμου σχέσεως μεταξύ της Unibet και του Σουηδικού Δημοσίου και ότι το εν λόγω αίτημα συνεπαγόταν τον αφηρημένο έλεγχο ενός κανόνα, και τούτο μολονότι τέτοια ένδικη προσφυγή είναι απαράδεκτη κατά το σουηδικό δίκαιο. Το tingsrätt δεν αποφάνθηκε επί του αιτήματος αποζημιώσεως ούτε επί της πρώτης αιτήσεως λήψεως προσωρινών μέτρων.

20 Κατόπιν εφέσεως της Unibet, απορρίφθηκαν, με απόφαση του hovrätt (εφετείο) της 8ης Οκτωβρίου 2004, και το αναγνωριστικό αίτημα και η πρώτη αίτηση λήψεως προσωρινών μέτρων. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο αυτό έκρινε ότι το αναγνωριστικό αίτημα αποτελούσε απαράδεκτη κατά το σουηδικό δίκαιο αναγνωριστική αγωγή και ότι από τη νομολογία του Δικαστηρίου δεν προκύπτει ότι η αρχή της ένδικης προστασίας επιβάλλει να υφίσταται η δυνατότητα ασκήσεως αφηρημένου ελέγχου ενός κανόνα όταν ανάλογη προσφυγή δεν προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο. Εξάλλου, το εν λόγω δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το ζήτημα του αν συνάδει με το κοινοτικό δίκαιο η απαγόρευση της σχετικής διαφημίσεως του άρθρου 38 του νόμου περί λαχείων θα μπορούσε να εκτιμηθεί κατά την εξέταση από το tingsrätt του αιτήματος αποζημιώσεως.

21 Το hovrätt έκρινε επίσης ότι, εάν η Unibet ασκούσε τα δικαιώματα που επικαλείται και διαφήμιζε στη Σουηδία τις υπηρεσίες της, θα μπορούσε η συμβατότητα της εν

λόγω απαγορεύσεως με το κοινοτικό δίκαιο να εξεταστεί από το επιληφθέν της σχετικής υποθέσεως δικαστήριο στο πλαίσιο ένδικης προσφυγής κατά των διοικητικών μέτρων ή στο πλαίσιο ποινικής δίκης.

22 Έτσι, το hovrätt έκρινε ότι το αναγνωριστικό αίτημα της Unibet δεν μπορούσε να κριθεί παραδεκτό βάσει του κοινοτικού δικαίου και ότι η πρώτη αίτηση λήψεως των προσωρινών μέτρων είχε καταστεί άνευ αντικειμένου.

23 Στο πλαίσιο μιας πρώτης ενώπιον του Högsta domstolen (ανώτατο ακυρωτικό δικαστήριο) αιτήσεως αναιρέσεως κατά της αποφάσεως του hovrätt της 8ης Οκτωβρίου 2004, η Unibet ζητεί, τόσο δυνάμει του σουηδικού όσο και δυνάμει του κοινοτικού δικαίου, να κηρυχθούν παραδεκτά τόσο το αναγνωριστικό αίτημά της όσο και η πρώτη αίτησή της λήψεως προσωρινών μέτρων.

24 Λίγο μετά την απόφαση του hovrätt της 8ης Οκτωβρίου 2004, με την οποία απορρίφθηκε το αναγνωριστικό αίτημά της καθώς και η πρώτη αίτηση προσωρινών μέτρων, η Unibet υπέβαλε στο tingsrätt νέα αίτηση προσωρινών μέτρων ζητώντας να της επιτραπεί αμέσως, παρά τη σχετική απαγόρευση διαφήμισης του άρθρου 38 του νόμου περί λαχείων, η προβολή της παροχής των υπηρεσιών της εν αναμονή περατώσεως της επί της ουσίας δίκης σχετικά με το αίτημά της αποζημιώσεως και η άμβλυνση των ζημιογόνων συνεπειών που συνδέονται μ' αυτή την απαγόρευση (στο εξής: δεύτερη αίτηση προσωρινών μέτρων). Η Unibet ισχυρίζεται ότι αυτή η αίτηση συνδέεται άμεσα με την προσβολή των δικαιωμάτων που αντλεί από το κοινοτικό δίκαιο καθώς και με το αίτημά της αποζημιώσεως, στο μέτρο που αυτό σκοπεί στο να πάψει να υφίσταται η απορρέουσα από μια τέτοια προσβολή ζημία.

25 Με απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 2004, το tingsrätt απέρριψε την αίτηση αυτή κρίνοντας ότι από την εξέταση της υποθέσεως δεν είχε αποδειχθεί ότι το άρθρο 38 του νόμου περί λαχείων δεν είναι σύμφωνο προς το κοινοτικό δίκαιο και ότι, εξάλλου, η Unibet δεν είχε αποδείξει την ύπαρξη σοβαρών αμφιβολιών ως προς τη συμφωνία της απαγορεύσεως της διατάξεως αυτής με το κοινοτικό δίκαιο. Η ασκηθείσα από την Unibet κατά της αποφάσεως αυτής έφεση απορρίφθηκε επίσης με απόφαση του hovrätt της 26ης Ιανουαρίου 2005.

26 Στο πλαίσιο δεύτερης αιτήσεως αναιρέσεως ενώπιον του Högsta domstolen, η Unibet ζητεί την αναίρεση της αποφάσεως του hovrätt καθώς και τη λήψη προσωρινών μέτρων σύμφωνα με την πρωτοδίκως υποβληθείσα αίτησή της.

27 Όσον αφορά την πρώτη αίτηση αναιρέσεως, το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι, σύμφωνα με το σουηδικό δίκαιο, δεν είναι δυνατή η άσκηση αυτοτελούς προσφυγής προκειμένου να αναγνωριστεί, κατά κύριο λόγο, η μη συμφωνία εθνικής διατάξεως με υπέρτερο κανόνα δικαίου. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο προβληματίζεται σχετικά με τις κοινοτικές επιταγές της αρχής της ένδικης προστασίας, υπογραμμίζοντας, ταυτόχρονα, ότι η Unibet θα μπορούσε να ζητήσει την εξέταση της συμφωνίας του νόμου περί λαχείων με το κοινοτικό δίκαιο σε περίπτωση που θα διέπραττε παράβαση των διατάξεων του νόμου αυτού, καθιστάμενη έτσι αντικείμενο διώξεως, ή στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως ή ακόμη επ' ευκαιρία δικαστικού ελέγχου διοικητικής αποφάσεως απορρίπτουσας, ενδεχομένως, αίτηση χορηγήσεως αδείας ή παρεκκλίσεως, υποβληθείσας κατ' εφαρμογήν του εν λόγω νόμου.

28 Κατά το αιτούν δικαστήριο, η πρώτη αίτηση προσωρινών μέτρων που υποβλήθηκε ενώπιον των δικαστών της ουσίας στο πλαίσιο αυτής της αιτήσεως αναιρέσεως θέτει

παρόμοια προβλήματα διότι, σύμφωνα με το σουηδικό δίκαιο, τέτοια αίτηση είναι παραδεκτή μόνον εφόσον η κύρια προσφυγή-αγωγή είναι απαράδεκτη.

29 Όσον αφορά τη δεύτερη αίτηση αναιρέσεως σχετικά με τη δεύτερη αίτηση προσωρινών μέτρων, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι τίθενται προβλήματα κοινοτικού δικαίου, εφόσον η Unibet υποστηρίζει ότι η εν λόγω αίτηση συνδέεται με τα δικαιώματα που αντλεί από το κοινοτικό δίκαιο. Τα προβλήματα αυτά αφορούν κατ' ουσίαν τα κριτήρια που πρέπει να εφαρμοστούν για τη λήψη τέτοιων μέτρων στην αλληλουχία της υποθέσεως της κύριας δίκης.

30 Εκτιμώντας ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης απαιτείται η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, το Högsta domstolen αποφάσισε την αναστολή της ενώπιόν του διαδικασίας και την υποβολή στο Δικαστήριο των ακολούθων προδικαστικών ερωτημάτων:

«1) Έχει η εκ του κοινοτικού δικαίου επιταγή κατά την οποία οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες πρέπει να παρέχουν στους ιδιώτες πραγματική προστασία των δικαιωμάτων που οι τελευταίοι αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο την έννοια ότι είναι παραδεκτή προσφυγή έχουσα ως αντικείμενο να αναγνωριστεί ότι ορισμένες ουσιαστικού δικαίου εθνικές διατάξεις συνιστούν παράβαση του άρθρο 49 ΕΚ στην περίπτωση κατά την οποία η συμφωνία των διατάξεων αυτών προς το εν λόγω άρθρο δεν μπορεί να εξετασθεί παρά μόνον παρεμπιπτόντως, π.χ. στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως ή ένδικης προσφυγής αφορώσας την παράβαση εθνικής διατάξεως ουσιαστικού δικαίου ή δικαστικού ελέγχου;

2) Συνεπάγεται αυτή η επιταγή αποτελεσματικής ένδικης προστασίας ότι η εθνική έννομη τάξη πρέπει να παρέχει προσωρινή προστασία, διά της οποίας οι

εθνικοί κανόνες οι οποίοι εμποδίζουν την άσκηση δικαιώματος που ένας πολίτης ισχυρίζεται ότι αντλεί από το κοινοτικό δίκαιο πρέπει να μην εφαρμόζονται έναντι του ιδιώτη, ώστε να μπορεί ο τελευταίος να ασκήσει το δικαίωμα αυτό, και τούτο έως ότου το ζήτημα της υπάρξεως του δικαιώματος αυτού εξεταστεί οριστικώς από εθνικό δικαστήριο;

3) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο δεύτερο ερώτημα:

Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες υφίστανται αμφιβολίες ως προς τη συμφωνία εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο, συνεπάγεται το εν λόγω δίκαιο ότι ένα εθνικό δικαστήριο οφείλει, κατά την εξέταση αιτήσεως για προσωρινή προστασία των αντλουμένων από το κοινοτικό δίκαιο δικαιωμάτων, να εφαρμόσει εθνικές διατάξεις σχετικές με τις προϋποθέσεις μιας τέτοιας προστασίας ή, αντιθέτως, οφείλει αυτό το δικαστήριο να εφαρμόσει κριτήρια κοινοτικού δικαίου;

4) Σε περίπτωση που η απάντηση στο τρίτο ερώτημα είναι ότι πρέπει να τύχουν εφαρμογής κριτήρια του κοινοτικού δικαίου, ποια είναι τα κριτήρια αυτά;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

31 Πρέπει να απορριφθεί η επιχειρηματολογία της Βελγικής Κυβερνήσεως κατά την οποία η υπό κρίση αίτηση για έκδοση προδικαστικής αποφάσεως είναι απαράδεκτη λόγω της ανυπαρξίας πραγματικής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου διαφοράς.

32 Πράγματι, όπως έχει επισημάνει και η γενική εισαγγελέας στο σημείο 23 των προτάσεών της, ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου εκκρεμεί διαφορά, υπό την έννοια ότι η Unibet έχει προσφύγει ενώπιον των σουηδικών δικαστηρίων ζητώντας να αναγνωριστεί ότι το άρθρο 38 του νόμου περί λαχείων δεν είναι σύμφωνο προς το άρθρο 49 ΕΚ, και τούτο προκειμένου να της επιτραπεί η διαφήμιση των υπηρεσιών της στη Σουηδία και η αποκατάσταση της ζημίας που υποστηρίζει ότι έχει υποστεί λόγω της απαγορεύσεως που επιβάλλει το εν λόγω άρθρο 38.

33 Όμως, το ζήτημα αν είναι παραδεκτή η προσφυγή-αγωγή της Unibet ενώπιον των σουηδικών δικαστηρίων, πράγμα που αποτελεί το αντικείμενο του πρώτου υποβληθέντος από το αιτούν δικαστήριο ερωτήματος, ουδεμία έχει επίπτωση στην εκτίμηση του παραδεκτού της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

34 Επομένως, η υπό κρίση αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή.

35 Κατά συνέπεια, πρέπει να δοθεί απάντηση στα υποβληθέντα από το αιτούν δικαστήριο ερωτήματα, κατόπιν των παρασχεθέντων από αυτό στοιχείων όσον αφορά το σουηδικό νομικό πλαίσιο, όπως αυτό έχει εκτεθεί στις σκέψεις 3 έως 16 της παρούσας αποφάσεως.

Επί του πρώτου ερωτήματος

36 Με το πρώτο του ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσία να διευκρινιστεί αν η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των δικαιωμάτων που έχουν παρασχεθεί στους πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο έχει την έννοια ότι αυτή

συνεπάγεται, στο πλαίσιο της εννόμου τάξεως κράτους μέλους, την παροχή της δυνατότητας ασκήσεως αυτοτελούς ένδικης προσφυγής με την οποία να ζητείται, κυρίως, να εξεταστεί η συμβατότητα εθνικών διατάξεων προς το άρθρο 49 ΕΚ, όταν έτερα μέσα ένδικης προστασίας επιτρέπουν να εκτιμηθεί παρεμπιπτόντως μια τέτοια συμβατότητα.

37 Πρέπει, ευθύς εξ αρχής, να υπομνηστεί ότι, κατά πάγια νομολογία, η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας αποτελεί γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου απορρέουσα από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, πράγμα που έχει καθιερωθεί με τα άρθρα 6 και 13 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (αποφάσεις της 15ης Μαΐου 1986, 222/84, Johnston, Συλλογή 1986, σ. 1651, σκέψεις 18 και 19· της 15ης Οκτωβρίου 1987, 222/86, Heylens κ.λπ., Συλλογή 1987, σ. 4097, σκέψη 14· της 27ης Νοεμβρίου 2001, C-424/99, Επιτροπή κατά Αυστρίας, Συλλογή 2001, σ. I-9285, σκέψη 45· της 25ης Ιουλίου 2002, C-50/00 P, Unión de Pequeños Agricultores κατά Συμβουλίου, Συλλογή 2002, σ. I-6677, σκέψη 39, και της 19ης Ιουνίου 2003, C-467/01, Eribrand, Συλλογή 2003, σ. I-6471, σκέψη 61) και που έχει επιβεβαιωθεί με το άρθρο 47 του Χάρτη του Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενώσεως που διακηρύχθηκε στις 7 Δεκεμβρίου 2000 στη Νίκαια (ΕΕ 2000, C 364, σ. 1).

38 Συναφώς, στα δικαστήρια των κρατών μελών εναπόκειται, κατ' εφαρμογήν της αρχής της συνεργασίας του άρθρου 10 ΕΚ, να διασφαλίζουν την ένδικη προστασία των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 33/76, Rewe, Συλλογή τόμος 1976, σ. 747, σκέψη 5, και 45/76, Comet, Συλλογή τόμος 1976, σ. 765, σκέψη 12· της 9ης Μαρτίου 1978, 106/77, Simmenthal, Συλλογή τόμος 1978, σ. 239, σκέψεις 21 και 22· της 19ης Ιουνίου 1990, C-213/89, Factortame κ.λπ., Συλλογή 1990, σ. I-2433, σκέψη 19, καθώς και της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-312/93, Peterbroeck, Συλλογή 1995, σ. I-4599, σκέψη 12).

39 Πρέπει επίσης να υπομνηστεί ότι, ελλείψει σχετικής κοινοτικής νομοθεσίας, στην εσωτερική έννομη τάξη εκάστου κράτους μέλους εναπόκειται ο καθορισμός των

αρμοδίων δικαστηρίων και η ρύθμιση των δικονομικών λεπτομερειών των ενδίκων προσφυγών που σκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο (βλ., μεταξύ άλλων, προπαρατεθείσες αποφάσεις Rewe, σκέψη 5· Comet, σκέψη 13· Peterbroeck, σκέψη 12· της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, C-453/99, Courage και Crehan, Συλλογή 2001, σ. I-6297, σκέψη 29, και της 11ης Σεπτεμβρίου 2003, C-13/01, Safalero, Συλλογή 2003, σ. I-8679, σκέψη 49).

40 Πράγματι, η Συνθήκη ΕΚ, μολονότι έχει θεσπίσει ορισμένο αριθμό ευθειών προσφυγών που οι ιδιώτες μπορούν να ασκήσουν, ενδεχομένως, ενώπιον του κοινοτικού δικαστή, εντούτοις δεν εκφράζει την πρόθεση δημιουργίας, ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και με σκοπό τη διασφάλιση της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, άλλων μέσων ένδικης προστασίας πλην αυτών που προβλέπει το εθνικό δίκαιο (απόφαση της 7ης Ιουλίου 1981, 158/80, Rewe, Συλλογή 1981, σ. 1805, σκέψη 44).

41 Το πράγμα θα είχε άλλως μόνον εάν από την οικονομία της επίμαχης εθνικής εννόμου τάξεως προέκυπτε ότι δεν υφίσταται κανένα ένδικο μέσο που να επιτρέπει, έστω και παρεμπιπτόντως, τη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο (βλ., υπό την έννοια αυτή, την προπαρατεθείσα απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1976, Rewe, σκέψη 5, καθώς και τις προπαρατεθείσες αποφάσεις Comet, σκέψη 16, καθώς και Factortame κ.λπ., σκέψεις 19 έως 23).

42 Έτσι, αν και στο εθνικό δίκαιο εναπόκειται, κατ' αρχήν, ο προσδιορισμός της ενεργητικής νομιμοποίησης και του εννόμου συμφέροντος ενός προσώπου για την άσκηση ένδικης προσφυγής, το κοινοτικό δίκαιο απαιτεί, παρ' όλ' αυτά, η εθνική νομοθεσία να μη θίγει το δικαίωμα για αποτελεσματική ένδικη προστασία (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 11ης Ιουλίου 1991, C-87/90 έως C-89/90, Verholen κ.λπ., Συλλογή 1991, σ. I-3757, σκέψη 24 και την προπαρατεθείσα απόφαση Safalero, σκέψη 50). Πράγματι, στα κράτη μέλη εναπόκειται η θέσπιση συστήματος μέσων παροχής ενδίκου προστασίας και διαδικασιών που να καθιστά δυνατή τη διασφάλιση του σεβασμού του δικαιώματος αυτού (προπαρατεθείσα απόφαση Unión de Pequeños Agricultores κατά Συμβουλίου, σκέψη 41).

43 Συναφώς, οι δικονομικές λεπτομέρειες σχετικά με ένδικες προσφυγές που σκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκές απ' ό,τι αυτές που αφορούν παρόμοιες προσφυγές εσωτερικής φύσεως (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε πρέπει να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που έχουν απονεμηθεί από την κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας) (βλ., μεταξύ άλλων, την προπαρατεθείσα απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1976, Rewe, σκέψη 5, καθώς και τις προπαρατεθείσες αποφάσεις Comet, σκέψεις 13 έως 16· Peterbroeck, σκέψη 12· Courage και Crehan, σκέψη 29· Eribrand, σκέψη 62, καθώς και Safalero, σκέψη 49).

44 Εξάλλου, στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται η ερμηνεία των δικονομικών κανόνων που διέπουν τις ασκούμενες ενώπιόν τους προσφυγές, όπως αυτού που απαιτεί την ύπαρξη συγκεκριμένης εννόμου σχέσεως μεταξύ του προσφεύγοντος διαδίκου και του κράτους, κατά το δυνατόν, υπό μια έννοια που να καθιστά δυνατή την εφαρμογή τους κατά τρόπο που να συμβάλλει στην επίτευξη του προσδιορισθέντος ανωτέρω στη σκέψη 37 σκοπού της διασφαλίσεως αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο.

45 Υπό το πρίσμα ακριβώς αυτών των σκέψεων, πρέπει να δοθεί η απάντηση στο πρώτο υποβληθέν από το αιτούν δικαστήριο ερώτημα.

46 Όπως εκθέτει το εν λόγω δικαστήριο, το σουηδικό δίκαιο δεν προβλέπει τη δυνατότητα ασκήσεως αυτοτελούς προσφυγής με σκοπό, κυρίως, να αμφισβητηθεί η συμφωνία εθνικών διατάξεων με υπέρτερους κανόνες δικαίου.

47 Πρέπει, συναφώς, να υπομνηστεί, όπως προκύπτει από την προμνημονευθείσα στη σκέψη 40 της παρούσας αποφάσεως νομολογία και όπως έχουν ισχυριστεί οι κυβερνήσεις που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ότι αυτή καθ' εαυτή η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας δεν απαιτεί να υφίσταται αυτοτελής προσφυγή σκοπούσα, κυρίως, την αμφισβήτηση της συμφωνίας εθνικών διατάξεων με κοινοτικούς κανόνες, εφόσον διασφαλίζεται, στο πλαίσιο του συστήματος εσωτερικών ένδικων προσφυγών, ο σεβασμός των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

48 Όμως, πρώτον, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι το σουηδικό δίκαιο δεν προβλέπει τη δυνατότητα ασκήσεως τέτοιας αυτοτελούς προσφυγής, ασχέτως του αν ο υπέρτερος κανόνας δικαίου του οποίου πρέπει να διασφαλίζεται η τήρηση είναι εθνικός ή κοινοτικός.

49 Παρ' όλ' αυτά, προκειμένου περί των δύο αυτών κατηγοριών κανόνων, το σουηδικό δίκαιο παρέχει στους πολίτες τη δυνατότητα να ζητήσουν την παρεμπίπτουσα εξέταση αυτού του περί συμβατότητας ζητήματος, στο πλαίσιο διαδικασιών που έχουν κινηθεί ενώπιον των πολιτικών ή των διοικητικών δικαστηρίων.

50 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει επίσης ότι το επιφορτισμένο με την επίλυση του ζητήματος αυτού δικαστήριο υποχρεούται να μην εφαρμόσει την αμφισβητούμενη διάταξη σε περίπτωση που την κρίνει μη σύμφωνη προς υπέρτερο κανόνα δικαίου, ασχέτως του αν πρόκειται για εθνικό ή κοινοτικό κανόνα.

51 Στο πλαίσιο της εξετάσεως αυτής, μόνο σε περίπτωση πρόδηλης ασυμβατότητας μιας διατάξεως προερχομένης από το Σουηδικό Κοινοβούλιο ή τη Σουηδική

Κυβέρνηση με υπέρτερο κανόνα δικαίου μένει ανεφάρμοστη μια τέτοια διάταξη. Αντιθέτως, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 3 της παρούσας αποφάσεως, αυτή η προϋπόθεση δεν απαιτείται όταν ο επίμαχος υπέρτερος κανόνας δικαίου είναι κανόνας κοινοτικού δικαίου.

52 Ως εκ τούτου, όπως υπογράμμισαν όλες οι κυβερνήσεις που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο καθώς και η Επιτροπή, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν τις κατά το σουηδικό δίκαιο ένδικες προσφυγές που σκοπούν τη διασφάλιση των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο δεν είναι λιγότερο ευνοϊκές απ' ό,τι αυτές των ενδίκων προσφυγών που αποβλέπουν στη διασφάλιση των ερειδομένων σε διατάξεις του εσωτερικών δικαίου δικαιωμάτων των πολιτών.

53 Πρέπει, δεύτερον, να εξετασθεί το ζήτημα εάν τα παρακολουθηματικού χαρακτήρα προβλεπόμενα από το σουηδικό δίκαιο μέσα ένδικης προστασίας προς αμφισβήτηση της συμφωνίας εθνικής διατάξεως με το κοινοτικό δίκαιο έχουν ως αποτέλεσμα να καθίσταται πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερής η άσκηση των απονεμομένων από την κοινοτική έννομη τάξη δικαιωμάτων.

54 Συναφώς, κάθε περίπτωση κατά την οποία τίθεται το ζήτημα εάν μια εθνική δικονομική διάταξη καθιστά αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου πρέπει να αναλύεται λαμβανομένης υπόψη της θέσεως της διατάξεως αυτής στη συνολική διαδικασία, της εξελίξεώς της και των ιδιαιτεροτήτων της ενώπιον των διαφόρων εθνικών δικαστικών αρχών (η προπαρατεθείσα απόφαση Peterbroeck, σκέψη 14).

55 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι το σουηδικό δίκαιο δεν αποκλείει τη δυνατότητα για ένα υποκείμενο δικαίου, όπως η Unibet, να αμφισβητήσει τη συμβατότητα μιας εθνικής διατάξεως όπως ο νόμος περί λαχείων με το κοινοτικό δίκαιο, αλλά ότι, αντιθέτως, υφίστανται εν προκειμένω διάφορα παρακολουθηματικού χαρακτήρα μέσα ένδικης προστασίας.

56 Έτσι, αφενός, το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι η Unibet έχει τη δυνατότητα να ζητήσει την εξέταση της συμφωνίας του νόμου περί λαχείων με το κοινοτικό δίκαιο στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων.

57 Εξάλλου, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η Unibet έχει υποβάλει τέτοιο αίτημα και ότι τούτο έχει κριθεί παραδεκτό.

58 Κατά συνέπεια, εφόσον η εξέταση της συμφωνίας του νόμου περί λαχείων με το κοινοτικό δίκαιο θα πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο της εκτιμήσεως του αιτήματος αποζημιώσεως, το εν λόγω αίτημα αποτελεί μέσον ένδικης προστασίας επιτρέπον στην Unibet να διασφαλίσει την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων που έλκει από το κοινοτικό δίκαιο.

59 Συναφώς, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να διασφαλίσει ότι η εξέταση της συμφωνίας των εν λόγω νόμων με το κοινοτικό δίκαιο θα γίνει ανεξαρτήτως της επί της ουσίας εκτιμήσεως των σχετικών με τη ζημία προϋποθέσεων και της αιτιώδους συνάφειας, στο πλαίσιο του αιτήματος αποζημιώσεως.

60 Αφετέρου, το αιτούν δικαστήριο προσθέτει ότι, σε περίπτωση που η Unibet ζητούσε από τη Σουηδική Κυβέρνηση παρέκκλιση από την απαγόρευση διαφήμισης στη Σουηδία των υπηρεσιών της, η τυχόν απορριπτική του αιτήματος αυτού απόφαση θα ήταν δυνατόν να υποβληθεί στον δικαστικό έλεγχο του Regeringsrätten, στο πλαίσιο του οποίου η Unibet θα μπορούσε να προβάλει την ασυμβατότητα των διατάξεων του νόμου περί λαχείων με το κοινοτικό δίκαιο. Ενδεχομένως, το αρμόδιο δικαστήριο θα υποχρεούνταν να μην εφαρμόσει τις διατάξεις του νόμου αυτού που θα κρίνονταν ως μη σύμφωνες προς το κοινοτικό δίκαιο.

61 Συναφώς, πρέπει να σημειωθεί ότι τέτοιος δικαστικός έλεγχος που να παρέχει στην Unibet τη δυνατότητα να πετύχει την έκδοση δικαστικής αποφάσεως διαπιστώνουσας την ασυμβατότητα των εν λόγω διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο αποτελεί μέσο ένδικης προστασίας διασφαλίζον σ' αυτήν αποτελεσματική ένδικη προστασία των δικαιωμάτων που αντλεί από το κοινοτικό δίκαιο (βλ., υπό την έννοια αυτή, την προπαρατεθείσα απόφαση Heylens κ.λπ., σκέψη 14, καθώς και την απόφαση της 7ης Μαΐου 1991, C-340/89, Βλασοπούλου, Συλλογή 1991, σ. I-2357, σκέψη 22).

62 Κατά τα λοιπά, το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι σε περίπτωση που η Unibet παρέβαινε τις διατάξεις του νόμου περί λαχείων και επρόκειτο να καταστεί το αντικείμενο επιβολής διοικητικών μέτρων από τις αρμόδιες εθνικές αρχές, θα είχε τη δυνατότητα, στο πλαίσιο μιας ενώπιον διοικητικού ή πολιτικού δικαστηρίου διαδικασίας, να αμφισβητήσει τη συμφωνία των εν λόγω διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο. Ενδεχομένως, το αρμόδιο δικαστήριο θα υποχρεωνόταν να μην εφαρμόσει τις διατάξεις του νόμου αυτού που θα κρίνονταν μη σύμφωνες με το κοινοτικό δίκαιο.

63 Επομένως, εκτός των επισημανθέντων στις σκέψεις 56 και 60 της παρούσας αποφάσεως μέσων ένδικης προστασίας, η Unibet θα είχε τη δυνατότητα να

προβάλει, στο πλαίσιο ένδικης κατά της διοικήσεως προσφυγής ή στο πλαίσιο ποινικής δίκης, τη μη συμφωνία με το κοινοτικό δίκαιο των μέτρων που είχαν ληφθεί ή εζητείτο να ληφθούν κατ' αυτής λόγω του γεγονότος ότι δεν είχε επιτραπεί από τις αρμόδιες εθνικές αρχές η διαφήμιση στη Σουηδία των υπηρεσιών της.

64 Εν πάση περιπτώσει, από τις σκέψεις 56 έως 61 της παρούσας αποφάσεως προκύπτει ότι πρέπει να θεωρηθεί ότι η Unibet διαθέτει μέσα ένδικης προστασίας που της διασφαλίζουν αποτελεσματική ένδικη προστασία των δικαιωμάτων που αντλεί από την κοινοτική έννομη τάξη. Εάν, αντιθέτως, όπως ελέχθη στη σκέψη 62 της παρούσας αποφάσεως, αυτή αναγκαζόταν να εκτεθεί σε διοικητικές ή ποινικές διαδικασίες καθώς και σε εντεύθεν ενδεχόμενες κυρώσεις, ως μοναδικό μέσο ένδικης προστασίας προκειμένου να αμφισβητήσει τη συμφωνία των επίμαχων εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο, τούτο δεν θα αρκούσε για να της διασφαλίσει μια τέτοια αποτελεσματική ένδικη προστασία.

65 Κατά συνέπεια, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των απονεμόμενων στους πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο δικαιωμάτων έχει την έννοια ότι δεν απαιτείται να υφίσταται, στην έννομη τάξη κράτους μέλους, αυτοτελής προσφυγή σκοπούσα, κυρίως, την εξέταση της συμβατότητας εθνικών διατάξεων με το άρθρο 49 ΕΚ, εφόσον άλλα αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας, που δεν είναι λιγότερο ευνοϊκά απ' ό,τι αυτά που διέπουν παρόμοιες εθνικού δικαίου προσφυγές, επιτρέπουν να εκτιμηθεί παρεμπιπτόντως μια τέτοια συμβατότητα, πράγμα που στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να εξακριβώσουν.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

66 Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσία να διευκρινιστεί αν η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των απονεμομένων στους

πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο δικαιωμάτων επιβάλλει, στο πλαίσιο της εννόμου τάξεως κράτους μέλους, να υφίσταται η δυνατότητα να ζητείται η λήψη προσωρινών μέτρων προκειμένου να ανασταλεί η εφαρμογή εθνικών διατάξεων έως ότου το αρμόδιο δικαστήριο αποφανθεί επί της συμφωνίας των διατάξεων αυτών με το κοινοτικό δίκαιο.

67 Πρέπει, εισαγωγικώς, να υπομνησθεί ότι το εθνικό δικαστήριο, στην κρίση του οποίου έχει υποβληθεί διαφορά διεπόμενη από το κοινοτικό δίκαιο, πρέπει να μπορεί να διατάσσει προσωρινά μέτρα προς διασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας της δικαστικής αποφάσεως που πρόκειται να εκδοθεί σχετικά με την ύπαρξη των προβαλλομένων βάσει του κοινοτικού δικαίου δικαιωμάτων (προπαρατεθείσα απόφαση Factortame κ.λπ., σκέψη 21, καθώς και η απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 2001, C-226/99, Siples, Συλλογή 2001, σ. I-277, σκέψη 19).

68 Στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας, όπως αυτό εκτίθεται στην απόφαση περί παραπομπής, οι αιτήσεις για λήψη τέτοιων μέτρων πρέπει να αποσκοπούν, όπως προκύπτει από τη σκέψη 9 της παρούσας αποφάσεως, μόνο στη διασφάλιση της προσωρινής προστασίας των δικαιωμάτων που ο αιτών προβάλλει με την επί της ουσίας προσφυγή του.

69 Όσον αφορά την εκκρεμούσα στο πλαίσιο της κύριας δίκης υπόθεση, δεν αμφισβητείται ότι η Unibet έχει υποβάλει δύο αιτήσεις προσωρινών μέτρων, τη μεν πρώτη στο πλαίσιο αναγνωριστικού αιτήματος, τη δε δεύτερη στο πλαίσιο αιτήματος αποζημιώσεως.

70 Όσον αφορά την πρώτη από τις δύο αυτές αιτήσεις προσωρινών μέτρων, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι το αναγνωριστικό αίτημα κρίθηκε, δυνάμει του εθνικού δικαίου, απαράδεκτο, τόσο πρωτοδίκως όσο και κατ' έφεση. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο, μολονότι επιβεβαίωσε αυτή την ερμηνεία του εθνικού δικαίου, διερωτήθηκε, παρ' όλ' αυτά, σχετικά με τις επιταγές, εν προκειμένω, του κοινοτικού δικαίου, πράγμα που το ώθησε στην υποβολή του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος (βλ. σκέψεις 36 έως 65 της παρούσας αποφάσεως).

71 Από τη δοθείσα στο πρώτο ερώτημα απάντηση προκύπτει ότι η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των δικαιωμάτων που αντλούν οι ιδιώτες από το κοινοτικό δίκαιο δεν απαιτεί να υφίσταται, στην έννομη τάξη κράτους μέλους, αυτοτελής προσφυγή με αντικείμενο, κυρίως, τον έλεγχο του συμβατού εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο, εφόσον άλλα μέσα ένδικης προστασίας καθιστούν δυνατό τον παρεμπίπτοντα έλεγχο αυτού του συμβατού, πράγμα που στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να εξετάσουν.

72 Όταν το παραδεκτό προσφυγής σκοπούσας στη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων που ένας πολίτης αντλεί από το κοινοτικό δίκαιο δεν είναι βέβαιο δυνάμει του εθνικού δικαίου, εφαρμοζομένου κατά τρόπο σύμφωνο προς τις επιταγές του κοινοτικού δικαίου, η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας επιβάλλει να μπορεί ένα εθνικό δικαστήριο, ήδη από το στάδιο αυτό, να διατάσσει τα προσωρινά μέτρα που είναι αναγκαία για τη διασφάλιση του σεβασμού των εν λόγω δικαιωμάτων.

73 Ωστόσο, η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των δικαιωμάτων που αντλούν οι πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο δεν απαιτεί να υφίσταται η δυνατότητα, στο πλαίσιο της εννόμου τάξεως κράτους μέλους, να διατάσσεται η λήψη

προσωρινών μέτρων από το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο στο πλαίσιο αιτήσεως που είναι απαράδεκτη σύμφωνα με το δίκαιο αυτού του κράτους μέλους εφόσον, βεβαίως, το κοινοτικό δίκαιο δεν θέτει υπό αμφισβήτηση, σύμφωνα με τη σκέψη 71, αυτό το απαράδεκτο.

74 Όσον αφορά την αίτηση προσωρινών μέτρων που υποβλήθηκε στο πλαίσιο του αιτήματος αποζημιώσεως, από την απόφαση περί παραπομπής και από άλλα έγγραφα της δικογραφίας προκύπτει ότι η τελευταία αυτή αίτηση κρίθηκε παραδεκτή.

75 Όπως επισήμανε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 74 των προτάσεών της και όπως έχει υπομνηστεί στη σκέψη 67 της παρούσας αποφάσεως, το εθνικό δικαστήριο, στην κρίση του οποίου έχει υποβληθεί διαφορά διεπόμενη από το κοινοτικό δίκαιο, πρέπει να μπορεί να διατάσσει τα προσωρινά μέτρα προκειμένου να διασφαλίζεται η πλήρης αποτελεσματικότητα της δικαστικής αποφάσεως που πρόκειται να εκδοθεί σχετικά με την ύπαρξη των προβαλλομένων βάσει του κοινοτικού δικαίου δικαιωμάτων.

76 Κατά συνέπεια, εφόσον το αρμόδιο δικαστήριο θα εξετάσει, στο πλαίσιο του αιτήματος αποζημιώσεως, τη συμφωνία του νόμου περί λαχείων με το κοινοτικό δίκαιο, πρέπει να έχει την εξουσία να διατάξει τα ζητούμενα προσωρινά μέτρα, στο μέτρο που η λήψη τέτοιων μέτρων είναι αναγκαία, πράγμα που στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει, προκειμένου να διασφαλιστεί η πλήρης αποτελεσματικότητα της εκδοθησομένης δικαστικής αποφάσεως όσον αφορά την ύπαρξη των προβαλλομένων βάσει του κοινοτικού δικαίου δικαιωμάτων.

77 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των απονεμομένων στους

πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο δικαιωμάτων έχει την έννοια ότι αυτή απαιτεί, στο πλαίσιο της εννόμου τάξεως κράτους μέλους, να είναι δυνατή η λήψη προσωρινών μέτρων, έως ότου το αρμόδιο δικαστήριο αποφανθεί επί της συμφωνίας εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο, όταν η λήψη τέτοιων μέτρων είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας της εκδοθησομένης δικαστικής αποφάσεως όσον αφορά την ύπαρξη τέτοιων δικαιωμάτων.

Επί του τρίτου ερωτήματος

78 Με το τρίτο του ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσία να διευκρινιστεί αν, ενόψει της αρχής της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των απονεμομένων στους πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο δικαιωμάτων και σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς τη συμφωνία εθνικών διατάξεων με αυτό, η λήψη προσωρινών μέτρων, προκειμένου να ανασταλεί η εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων έως ότου το αρμόδιο δικαστήριο αποφανθεί επί της συμφωνίας αυτών με το κοινοτικό δίκαιο, διέπεται από τα κριτήρια που έχουν οριστεί από το εφαρμοζόμενο ενώπιον του αρμοδίου δικαστηρίου εθνικό δίκαιο ή από κοινοτικά κριτήρια.

79 Συναφώς, όπως, βεβαίως, προκύπτει από πάγια νομολογία, η αναστολή εφαρμογής εθνικής διατάξεως στηριζομένης στην κοινοτική νομοθεσία στο πλαίσιο διαφοράς εκκρεμούσας ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, μολονότι υπαγόμενη στους εθνικούς δικονομικούς κανόνες, υπόκειται εντός όλων των κρατών μελών σε προϋποθέσεις, όσον αφορά τη χορήγησή της, που είναι ομοιόμορφες και ανάλογες προς αυτές των αιτήσεων λήψεως προσωρινών μέτρων που υποβάλλονται ενώπιον του κοινοτικού

δικαστή (αποφάσεις της 21ης Φεβρουαρίου 1991, C-143/88 και C-92/89, Zuckerfabrik Süderdithmarschen και Zuckerfabrik Soest, Συλλογή 1991, σ. I-415, σκέψεις 26 και 27· της 9ης Νοεμβρίου 1995, C-465/93, Atlanta Fruchthandelsgesellschaft, Συλλογή 1995, σ. I-3761, σκέψη 39, και της 6ης Δεκεμβρίου 2005, C-453/03, C-11/04, C-12/04 και C-194/04, ABNA κ.λπ., Συλλογή 2005, σ. I-10423, σκέψη 104). Πάντως, η υπόθεση της κύριας δίκης είναι διαφορετική, στο μέτρο που η αίτηση της Unibet για προσωρινά μέτρα σκοπεί στην αναστολή όχι των αποτελεσμάτων εθνικής διατάξεως εκδοθείσας κατ' εφαρμογή κοινοτικής ρυθμίσεως της οποίας αμφισβητείται η νομιμότητα, αλλά των αποτελεσμάτων εθνικής νομοθεσίας της οποίας αμφισβητείται η συμφωνία με το κοινοτικό δίκαιο.

80 Ως εκ τούτου, ελλείψει σχετικής κοινοτικής νομοθεσίας, στην εσωτερική έννομη τάξη εκάστου κράτους μέλους εναπόκειται η ρύθμιση των προϋποθέσεων όσον αφορά τη λήψη προσωρινών μέτρων σκοπούντων στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο.

81 Κατά συνέπεια, η λήψη προσωρινών μέτρων προκειμένου να ανασταλεί η εφαρμογή εθνικών διατάξεων έως ότου το αρμόδιο δικαστήριο αποφανθεί επί της συμφωνίας αυτών με το κοινοτικό δίκαιο διέπεται από τα κριτήρια που ορίζει το εφαρμοστέο ενώπιον του δικαστηρίου αυτού εθνικό δίκαιο.

82 Όμως, τα κριτήρια αυτά δεν μπορεί να είναι λιγότερο ευνοϊκά απ' ό,τι αυτά που αφορούν παρόμοιες αιτήσεις εσωτερικής φύσεως (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να καθιστούν στην πράξη αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την προσωρινή ένδικη προστασία των απονεμομένων από την κοινοτική έννομη τάξη δικαιωμάτων (αρχή της αποτελεσματικότητας).

83 Επομένως, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των απονεμομένων στους πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο δικαιωμάτων έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς τη συμφωνία εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο, η τυχόν λήψη προσωρινών μέτρων προκειμένου να ανασταλεί η εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων έως ότου το αρμόδιο δικαστήριο αποφανθεί επί της συμφωνίας αυτών με το κοινοτικό δίκαιο διέπεται από τα κριτήρια που έχει ορίσει το εθνικό δίκαιο που εφαρμόζεται ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου, εφόσον αυτά τα κριτήρια δεν είναι λιγότερο ευνοϊκά απ' ό,τι αυτά που αφορούν παρόμοια αιτήματα εσωτερικής φύσεως και δεν καθιστούν αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή στην πράξη την προσωρινή ένδικη προστασία τέτοιων δικαιωμάτων.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

84 Ενόψει της δοθείσας στο τρίτο ερώτημα απαντήσεως, παρέλκει η απάντηση στο τέταρτο ερώτημα.

Επί των δικαστικών εξόδων

85 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν προκειμένου να υποβάλουν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο έτεροι πλην των εν λόγω διαδίκων δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαίνεται:

1) **Η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των απονεμομένων στους πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο δικαιωμάτων έχει την έννοια ότι δεν απαιτείται να υφίσταται, στην έννομη τάξη κράτους μέλους, αυτοτελής προσφυγή σκοπούσα, κυρίως, την εξέταση της συμβατότητας εθνικών διατάξεων με το άρθρο 49 ΕΚ, εφόσον άλλα αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας, που δεν είναι λιγότερο ευνοϊκά απ' ό,τι αυτά που διέπουν παρόμοιες εθνικού δικαίου προσφυγές, επιτρέπουν να εκτιμηθεί παρεμπιπτόντως μια τέτοια συμβατότητα, πράγμα που στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να εξετάσουν.**

2) **Η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των απονεμομένων στους πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο δικαιωμάτων έχει την έννοια ότι αυτή απαιτεί, στο πλαίσιο της εννόμου τάξεως κράτους μέλους, να είναι δυνατή η λήψη προσωρινών μέτρων, έως ότου το αρμόδιο δικαστήριο αποφανθεί επί της συμφωνίας εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο, όταν η λήψη τέτοιων μέτρων είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας της εκδοθησομένης δικαστικής αποφάσεως όσον αφορά την ύπαρξη τέτοιων δικαιωμάτων.**

3) **Η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των απονεμομένων στους πολίτες από το κοινοτικό δίκαιο δικαιωμάτων έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς τη συμφωνία εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο, η τυχόν λήψη προσωρινών μέτρων προκειμένου να ανασταλεί η εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων έως ότου το αρμόδιο δικαστήριο αποφανθεί επί της συμφωνίας αυτών με το κοινοτικό δίκαιο διέπεται από τα κριτήρια που έχει ορίσει το εθνικό δίκαιο που εφαρμόζεται ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου, εφόσον αυτά τα κριτήρια δεν είναι λιγότερο ευνοϊκά απ' ό,τι αυτά που αφορούν παρόμοια αιτήματα εσωτερικής φύσεως και δεν καθιστούν αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή στην πράξη την προσωρινή ένδικη προστασία τέτοιων δικαιωμάτων.**

(υπογραφές)